

Gulbrand Alhaug og Aud-Kirsti Pedersen (red.): *Namn i det fleirspråklege Noreg*. Oslo: Novus 2015. 363 s.

Namn i det fleirspråklege Noreg er tittelen på den nyutkomne boka. Innholdet er en samling på 13 artikler og like mange forfattere. Lingvister og navneforskere har gått i lag, og sammen har de klart å skape noe nytt, unikt og spennende.

Selv om studieobjektet er navn, er det ikke den tradisjonelle, filologiske tolkningssiden som blir behandlet her, men bruken av stedsnavn og personnavn i forskjellige språkmiljøer som er i kontakt med hverandre. Stoffet er tematisk ordnet i tre hoveddeler: Del I med fire artikler om stedsnavn, II med to om stedsnavn og personnavn og III med syv om personnavn.

Først ut er Aud-Kirsti Pedersen med en fyldig oversiktsartikkel, “Norske stadnamn i fleirspråklege område”. Ved hjelp av et stort materiale drøfter Pedersen hva som lingvistisk sett skjer med stedsnavnene i områder der flere språk lever i kontinuerlig kontakt med hverandre: Troms og Finnmark med samisk-kvensk-norsk språkkontakt, Nordland og Trøndelag med sørsamisk-norsk kontakt og Finnskogene der det inntil begynnelsen på 1900-tallet har vært finsk-norsk kontakt. Siden den semantiske funksjonen til navn (proprier) er å denotere et objekt uten å beskrive det, er det mange slags språklige tilpasninger som kan skje når språkkontakt finner sted. Pedersen opererer med tre hovedtyper av tilpasninger: 1. Lydlig tilpasning, 2. Semantisk tilpasning, 3. Begge deler. Ofte arter den semantiske tilpasningen seg som direkte oversettelser. Siden språkene samisk, kvensk og norsk har samme leddstruktur, er det ofte ikke mulig å avgjøre overføringsretningen, og derfor blir det språklige opphavet i mange tilfeller også vanskelig å avgjøre.

Det neste bidraget, av Kaisa Rautio Helander, har tittelen “Samiske stedsnavn i Norge”. Tematikken faller i to hoveddeler. De første 20 sidene er en innsiktsfull innføring i samiske stedsnavn med vekt på språkstruktur og geografisk variasjon. Ved hjelp av fine kart illustrerer forfatteren hvordan formen på ett og samme ord varierer mellom sørsamisk, umesamisk, pitesamisk, lulesamisk, nordsamisk, enaresamisk, skoltesamisk, akkalasamisk, kildinsamisk og tersamisk. Artikkelen viser eksempler på samisk kasusbøying av stedsnavn. Karakteristisk for samiske naturnavn er at de ofte danner navnegrupper med felles forledd (fint eksemplifisert på s. 56–57). På de siste 18 sidene tar Helander opp den muntlige samiske navnetradisjonen i møte med offentlig navnebruk. Fra slutten av 1800-tallet og flere tiår inn i 1900-tallet stod myndighetene

for en hard fornorskingspolitikk. I navnsettingen på offentlige norske kart skulle norske navn ha prioritet. Samiske navn ble i en periode forsøkt oversatt til norsk, trass i at en nøyaktig oversettelse ofte ikke er mulig. Denne fornorskingspolitikken ble i løpet av 1900-tallet forlatt, og den harde språklige undertrykkelsen gradvis opphevet. Men fremdeles er det slik at samiske bostedsnavn i liten grad er å finne i offentlige dokumenter og på kart. På dette feltet mener forfatteren at samisk navnetradisjon er blitt utsatt for en fortielse som ennå gjør seg gjeldende.

Irene Andreassen behandler "Kvenske stedsnavn i Norge" i en artikkel rik på perspektiver og vinklinger. Det er nå vanlig å bruke betegnelsen 'kvensk' om de finske dialektene i Norge, et sterkt truet språk i dag. I 1999 fikk kvenene status som nasjonal minoritet, og i 2005 fikk kvensk status som eget språk. Vi får vite at ordet 'kven' er gammelt i Skandinavia, og allerede brukt i Ottars beretning fra slutten av 800-tallet. Ordet har vi også i Kvænangen, som må være et svært gammelt navn. De eldste kvenske stedsnavn vi vet om, er dokumentert fra slutten av 1500-tallet. Andreassen gir en oversikt over hvilke kommuner som har mange kvenske stedsnavn; deretter følger en mengde navneeksempler, gjerne i sammenlikning med et samisk eller et norsk navn på samme sted. På s. 87 får vi denne artige opplysningen: "Ikke mange vet at vi også har kvensk navn på en by langt unna Nord-Norge, nemlig Bergen, som heter *Peruna* på kvensk." Kvenene er tradisjonelt jordbrukere, og de har derfor utnyttet naturen på en annen måte enn sjøsamene. Blant kvenske terrengnavn er mange navn på utslåtter, der ord som *-niity* eller *-kettä* ('eng, jorde') ofte er å finne som sisteledd. Forfatteren gir eksempler på et rikt utvalg forskjellige kvenske navn og navnebruk, dessuten opplysninger om navneinnsamlinger og faglitteratur.

Tuula Eskeland tar for seg navngivningen på de norske Finnskogene. Selv om det finske språket i disse østlandske grensetraktene mot Sverige nå må regnes som utdødd, er minner etter språket bevart i en stor mengde navn. Framstillingen har et diakront perspektiv der Eskeland viser hvordan navnsettingen kan inndeles i bestemte perioder. De eldste navnene er av norsk/svensk opprinnelse, så som innsjønavnet Røgden. Den første innvandringen av finskspråklige fant antakelig sted i 1620-årene, og med den oppstod mange finske navn. Etter ca. 1850 taper det finske språket terreng, og norske stedsnavn begynner igjen å oppstå. Etter ca. 1950 finnes det flere eksempler på at lokalbefolkningen gir et finsk navn til et nytt hus, og finske navn som *Kiviniemi*, *Moustasuo*, *Kuikkala* og *Einola* tas i bruk på nye navnebærere.

“Norsk romani” er tittelen på bidraget fra Rolf Theil. Artikkelen åpner med en sammenliknende historisk-lingvistisk plassering av dette språket som forkortes NR og som ikke må forveksles med romanés, språket til sigøynerne (rom-folket). Mens romanés er morsmålet til sigøynerne, er norsk romani andrespråket til taterne. Om dette skriver Theil: “Taterar eg kjenner, fortel at dei talar mest norsk seg imellom til dagleg, men innimellom slår dei over på NR.” Norsk romani “har ein viktig funksjon som løyndemål. Over heile verda finst det folk som tidt treng å tala med kvarandre på eit mål storsamfunnet ikkje skjønar. Det gjeld i sær utstøytte og underpriviligerte folk – hjå oss tradisjonelt omreisande handelsfolk og handverkarar, omstreifarar, sirkus- og tivlifolk og kriminelle” (s. 126). Et særkjenne på slike hemmelige språk er det forfatteren kaller ordkamouflering, og i denne artikkelen viser Theil hvordan en slik forvringning kan arte seg når man kommuniserer navn. Personnavn som Fredrik, Vilhelm, Emma og Marie kan bli til *Frøydi*, *Hélmen*, *Ímmus* og *Márken*. Stedsnavn som Norge, Oslo, Hønefoss og Romsdalen kan bli til *Dánniken* (egentlig Danmark), *Baro-fåron* (‘Storbyen’), *Kakkni-fåron* (‘Hønebyen’) og *Pánian* (elv-a+n) (s. 129). Eksemplene bygger for en stor del på eldre kilder, der mye er hentet fra serien ”Secret languages in Norway”, som norrønfilologen og lingvisten Ragnvald Iversen gav ut 1944–1950.

I den neste artikkelen på drøyt 25 sider, “Navnetegn – tegn for personer og steder blant norske døve”, gir Odd-Inge Schrøder en instruktiv innføring i et levende og naturlig språk den jevne lingvist ofte ikke har så mye kjennskap til. Forfatteren mener at det å kjenne reglene for steds- og personnavn er nyttig for forståelsen av hvordan tegn oppstår i norsk tegnspråk generelt. I artikkelen beskrives både stedsnavntegn og personnavntegn, men slik at persontegnene får mest plass. Stedsnavntegn inndeles i typer som 1. Stedstegn med ukjent opphav. 2. Noe karakteristisk ved stedet. 3. Oversettelseslån. 4. Fleipetegn. Vi får eksempler på navnetegn som har dialektvariasjon. Noen tegn kan gå over til å bli oppfattet som politisk ukorrekte. Landstegnet INDIA har vært utført med å prikke seg selv på pannen – refererende til kastemerket. Plutselig ble dette tegnet ikke lenger ansett som politisk korrekt, og det ble nødvendig å bruke et annet tegn. Delen om persontegn innleder forfatteren slik: ”For norske døve er persontegn ens eget navn på tegnspråk, mens personnavnet er på skrift eller talespråk. Vi kan derfor hevde at norske døve gjerne har to ”navn” om seg selv. Det ser ut til å være et universelt trekk ved de ulike tegnspråkene i verden å ha persontegn, selv om det er lite forsket i” (s. 150). Persontegnene brukes generelt som referanse og ikke som tiltale. Tegnene kan endres i løpet av en

persons liv, eller det samme tegnet beholdes gjennom livet. En kan også ha to eller flere persontegn etter hvem en prater med, bestemt av sosiale og geografiske forskjeller. Persontegnene deles inn i 1. Arvetegn, dvs. persontegn som har eksistert i mer enn 50–150 år. 2. Opprinnelse, dvs. ikonisk opprinnelse. 3. Oversettelseslån. 4. Initialtegn. 5. Bokstaverte tegn. 6. Blandede tegn. Et arvetegn for PER er nokså likt tegnet for Sverige, og Schröder antar at det kan skrive seg fra en døv svenske, Per Person, som kom fra Sverige i 1850-årene og ble lærer på døveskolen i Trondhjem (s. 153). Navn med ikonisk opprinnelse kan ha utgangspunkt i tegn for utseende, f.eks. forskjellige former for smil, krøller, briller, hår, nese, fregner, klær, skjegg, hake, sko, yrker, hobby, etc. Som eksempel på oversettelseslån nevner Schröder tegnet for BJØRN ”som Bjørn med begge klohåndformer som beveger seg alternerende bortover”, eller METTE ”som for å mette med flathånd som klapper på maven” (s. 158). Noe som gjør denne artikkelen særlig verdifull, er den store mengden av eksempler med forklaringer. Dessuten er teksten illustrert med en rekke fine bilder som viser konkrete tegn.

Håkan Rydvings ”Personnamn bland samer” greier ut om hvordan tradisjonell samisk navngivning har foregått og hvordan denne navnekulturen, som hadde viktige sosiale og religiøse funksjoner i tillegg til den individualiserende funksjonen, fra midten av 1500-tallet og fram til omkring 1700 ble rammet av en intens utryddelseskampanje fra myndighetene. De samiske arve-navnene forsvant. Skandinaviske navn tok over, dvs. vanlige navn fra storsamfunnet (oftest av ikke-nordisk opphav). Å ha to navn har vært vanlig, ett skandinavisk fra en kristen navnedåp og ett samisk med et etterfølgende rituale der en ’vasker vekk’ det skandinaviske navnet. Artikkelen har også med litt om fornyet interesse for samiske navn i vår egen tid, om tilnavn og om gamle slektsnavn. Spesielt for Rydvings bidrag er det pragmatisk-lingvistiske perspektivet han har på navnebruken. Vi får demonstrert hvordan personnavn og personbetegnelser kan opptre i dialogiske kontekster, med setninger som viser både omtale og tiltale. Setningene er utformet på nordsamisk, med parallelltekst på svensk.

I artikkelen ”Møte mellom to ulike navnesystemer – det finske og det norske” sammenlikner Gulbrand Alhaug og Minna Saarelma personnavnbruken blant kvenene i nord og skogfinnene i sørøst. Forfatterne har gransket et stort statistisk tilfang med vekt på utviklingen de siste ca. 150 år. I disse to finskpråklige miljøene, en vestlig og en opphavlig østlig finsk type, har navnetradisjonene vært innbyrdes forskjellige. Det gjelder bl.a. slike ting som bruken

av dobbeltnavn og mellomnavn. I møtet med norsk navnesystem framkommer ulike former for tilpasninger, og det gjelder både fornavn og etternavn. Artikkelen er innholdsrik. Blant mye annet inneholder den fine illustrasjoner på ulike kompromiss-strategier i tilpasning til norsk navnesystem.

Nordreisa er en kommune som til langt inn på 1900-tallet var trespråklig, norsk, kvensk, samisk. Anna-Riitta Lindgren tar i "Personnavn på tre språk i Nordreisa" et utpreget moderne, sosiolingvistisk utgangspunkt ved å hevde at en person har mer enn ett navn, minst et fornavn og et etternavn – som gir anledning til navnealternativer alt etter hvem man snakker med og hvilken situasjonskontekst man befinner seg i. Materialet er innhentet på 1970-tallet, da en trespråklig personnavnvariasjon fremdeles var levende. I dette miljøet fantes personer som hadde god kjennskap til både norsk, samisk og kvensk og som derfor også hadde muntlige navnevarianter på alle tre språk, ved siden av sitt offisielle skriftfesta norske navn. Selv om trespråkligheten har vært i tilbakegang, har utviklingen samtidig gått i retning av å oppvurdere minoriteters språk. Det har ført til at noen innbyggere på nytt tar i bruk et kvensk eller samisk navn i den offisielle skriftlige varianten, og som forfatteren gir eksempler på.

"Slektsnavn på Finnskogen" er tittelen på Jan Myhrvolds bidrag. Omkring år 1600 fant der sted en folkevandring fra Finland og vestover, en kultur der de, ulikt områdene lenger vest, hadde arvelige slektsnavn som ofte endte på *-(i)nen*. Navnene ble brukt muntlig, de gikk i arv fra far til sønn; kvinnene beholdt sitt slektsnavn etter at de var gift (s. 245). Skogfinnene brukte de gamle finske slektsnavnene muntlig så lenge det finske språket levde. Vi taler her om en muntlig navnekultur som ikke eksisterer lenger, og derfor er kildene naturlig nok sparsomme. I artikkelen blir det opplyst at den kunnskapen vi har om disse slektsnavnene, i hovedsak stammer fra nedtegnelser til en person med navn Carl Axel Gottlund og hans reiser i området i 1817 og 1821.

Mary Barthelemy har sett på "Namn i ein farande familie" tilhørende romanifolket. Artikkelen presenterer en materialsamling med fornavn, kallenavn og etternavn i en stor familie ut fra kilder fra 17- og 1800-tallet. Tilfanget som gjennomgås er stort, og resultatet er ikke sammenfattet i noen konsis konklusjon. Navn som *Karl* og *Fredrik* er påfallende mye brukt, likeledes patronymene *Karlsen* og *Fredriksen*. Et funn er også at romanifolk har vært tidlig ute med å bruke slektsnavn, og de kan være av mange slag. Men det virker også som om slektsnavnene deres ofte er lite faste, og at de skifter mer enn ellers.

Sterkt empirisk er også artikkelen til Guro Reisæter, som på en inngående måte har studert navngivningen blant innvandrere i Tromsø. Forfatteren diskuterer terminologiske problemer og viser gjennom et rikt eksempeltilfang måter fremmedspråklige navngivere tilpasser seg det norske samfunnet på. Det er gjerne ikke snakk om noen sterk tilpasning til norsk navneskikk, men ulike kompromisser og strategier, f.eks. utenlandske navn som er lette å uttale og skrive på norsk eller som likner et norsk eller et europeisk navn.

“Utanlandsk påverknad på fornamna i Noreg frå 1700-talet til i dag” av Gulbrand Alhaug danner en velfungerende avrunding på dette rike innsynet i navn og navnebruk i det flerspråklige Norge. Å sette den bakre tidsrammen til 1700-tallet er naturlig, for det er innenfor denne perioden at fremmede og utenlandske navneskikker kommer i bruk i det norske samfunnet på en annen måte og i langt større omfang enn tidligere. I den gamle nordiske navnekulturen hadde en person bare ett fornavn, menn hadde mansnavn og kvinner hadde ‘uavhengige’ kvinnenavn. I løpet av 1700-tallet går disse reglene for navneskikk i oppløsning. Flere fornavn (dobbeltnavn) blir utbredt. Desuten blir det vanlig å lage kvinnenavn av mansnavn, i første rekke ved å tilføre mansnavnet et feminint suffiks etter kontinentalt mønster, og kvinnenavn som *Hansine*, *Albertine*, *Jensine*, *Antonette* etc. blir tatt i bruk. Ifølge Alhaug skyldes disse nye trendene særlig påvirkning fra Tyskland. I siste halvdel av artikkelen ser forfatteren på hvilke språkmiljøer som i særlig grad har påvirket det norske folks valg av personnavn etter 1900, og tar da spesielt for seg engelske navn, tyske navn, franske navn og bibelnavn. I de to-tre seineste tiår har det skjedd en voldsom økning av bibelnavn som ikke kan skyldes noen økt interesse for kristendommen. Alhaug beskriver dette som et paradoks, men antar – uten å være for sikker – at forklaringen er å finne i påvirkning fra amerikansk navnekultur. Helt på slutten nevner forfatteren den sterke muslimske innvandringen siden slutten av 1900-tallet, men hevder at dette har påvirket navneskikken til etniske nordmenn ”i liten grad”. Her mener jeg det er grunn til å spørre: Kan vi være så sikre på det? Noe det norske folk selvsagt har oppdaget, er at muslimer er særdeles flinke til å gi barna navn fra deres hellige bok, Koranen. Og da burde det vel ikke overraske om mange begynner å tenke slik: ”Når *de* bruker navn fra *sin* hellige bok, kan *vi* bruke navn fra *vår* hellige bok”. Etter min mening burde en slik mulig drivkraft for mer bruk av bibelnavn ha vært naturlig å trekke inn i drøftingen, selv om påvirkning fra USA også skulle være en mulig faktor her.

”Namn i det fleirspråklege Noreg” har et mangfold av perspektiver. I Rolf Theil møter vi den kunnskapsrike allmennlingvisten, i Kaisa Rautio Helander en tydelig strukturalistisk-lingvistisk betraktningssmåte, hos Håkan Rydving en til dels pragmatisk-lingvistisk orientering, mens Anna-Riitta Lindgren har en sosiolingvistisk innfallsvinkel. Mange av bidragsyterne har omtanke for navns kulturhistoriske og kulturpolitiske sider. Odd-Inge Schrøders nyskapende arbeid tar opp i seg mye av både det ene og det andre. I Aud-Kirsti Pedersen møter vi en typisk metodeorientert språkforsker, i Gulbrand Alhaug en ekspert i personnavn-statistikk. Noe forfatterne har klart svært bra i denne boka, er å formidle fagkunnskap på en interessant, informativ og leservennlig måte. Tekstene er forholdsvis lettleste, illustrasjonene er instruktive og tiltalende.

På grunn av den spesielle funksjonen navn (*proprier*) har som en grammatisk og semantisk størrelse i språksystemet, blir navnene – i en verden full av språkdød – ofte noe en kan kalle ‘språket etter språket’. Stedsnavn kan leve videre – lenge etter at det språket de ble skapt på, er forsvunnet. Jeg håper at denne boka kan inspirere til videre forskningsoppgaver der moderne, lingvistisk funderte aspekter ved navn blir belyst. Det burde ligge mye spennende å gå løs på her, for navn er noe som må ha eksistert i alle språksamfunn til alle tider.

Vidar Haslum
Universitetet i Agder
Institutt for nordisk og mediefag
NO-4604 Kristiansand
vidar.haslum@uia.no